

ZAMAN Atlası

TOMMASO MAIORELLI
CARLA MANEA

ZAMAN Atlası

FİLİZ ÖZDEM
Ceviren

GIOVANNI CAPRARA
Önsözyle

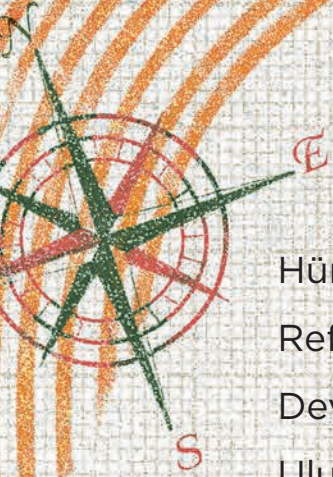

YAPI KREDİ YAYINLARI

İçindekiler

Giriş	s. 6
Zamanın Zaman Çizgisi	s. 10
Zamanı Ölçmek ve Tarihlendirmek	s. 14
Zamanla İlgili Meslekler	s. 16
Evrenin Doğuşu	s. 18
Dinozorlar çağı	s. 20
Tarihöncesi	s. 22
UYGARLIKLAR	s. 24
Mezopotamya Uygarlığı	s. 30
Antik Mısır	s. 32
İbraniler ve Fenikeliler	s. 34
Pers İmparatorluğu	s. 36
Antik Yunan	s. 38
Antik Roma	s. 40
Keltler ve Cermen Halkları	s. 42
Çin İmparatorluğu ve Hint İmparatorlukları	s. 44
Amerika İmparatorlukları	s. 46
İslam İmparatorlukları ve Osmanlı İmparatorluğu	s. 48
Erken Ortaçağ	s. 50
Vikingler	s. 52
Geç Ortaçağ	s. 54
Keşifler Çağı	s. 56

Hümanizm ve Rönesans
Reform ve Karşı Reform
Devrimler Çağı
Ulus Devletler Çağı
Birinci Dünya Savaşı
1920'ler ve 1930'lar
İkinci Dünya Savaşı
Savaş Sonrasında Berlin Duvarı'nın Yıkılışına
90'lardan Günümüze

s. 58
s. 60
s. 62
s. 64
s. 66
s. 68
s. 70
s. 72
s. 74

Konular

Edebiyat
Spor
Ulaşım Araçları
İcatlar
Mimari
Resim ve Heykel
Müzik
Bilim
Fotoğraf ve Sinema

s. 76
s. 82
s. 84
s. 86
s. 88
s. 90
s. 92
s. 94
s. 96
s. 98

Giovanni Caprara'nın Sonsözü

s. 100

Giriş

Tarih nedir?

Tarih nedir? Geçmişin belleği mi? Kadınlar ve erkekler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin bir dökümü mü?

Önemli bir bilim insanının dediği gibi, tarih zamanın sularına dalmış insanlarla ilgilenen bir bilim dalıdır. Evet, zaman derin ve gizemli bir sudur ve tarih bu coşkun suyun akışıdır. Demek ki tarih, bütün bu içinde barındırdıklarıyla bir nehirdir. Güçlü bir nehirdir, içinde insanların yüzdüğü, sürüklendiği bir nehirdir; bazen çatallanan, hızı azalan bir nehirdir, öyle ki dalları sonradan beklenmedik biçimde birleşecek birbirine koşut yollar izler.

İçinde yüzeni etkileyen bir nehirdir ama aynı zamanda hiçbir zaman aynı nehir değildir, aynı insanları değiştiren bir nehirdir ve bu insanlar o nehirde yol alırken sık sık kendilerini nereye götüreceğini bilmeden savrulurlar.

Nehrin haritasını çıkarmak, zamanın resmini yapmak

Zamanın akışı içindeki insanlar üzerine çalışmak, öncelikle onların yapıp ettiklerini bir düzene koymak, yani belli bir olayın Tarih nehrinin hangi yüksekliğinde bulunduğunu kendine sormaktır. Bu nedenle bir çizgi çizmek çok önemlidir, sonra da üstüne birbiri ardına olayları eklemek gerekir: Bize yön göstermeye yarayan bir nehir haritasıdır bu, baş döndürücü bir zaman atlasıdır. Bu harita iki koordinattan yola çıkılarak çizilebilir.

Her hikâyeye dair tarihi, saati, dakikasıyla bir “Ne zaman?” sorusu vardır, bu ilk koordinattır. Sonuçta her nehrin bir başlangıcı ve sonu, doğduğu bir kaynak, aldığı yol, kolları, kıvrımlardan ve bentlerden oluşan bir yatağı vardır. “Önce”, “Sonra” ve “Aynı zamanda” bize “Ne zaman” olduğunu izlememizi sağlayan temel öğelerdir.

Diğer bir koordinat da “Nerede?”dir, bize alan ve yer bildirir. Her nehir yerine göre değişir, halkların tarihinin nehri, insanlık tarihininkinden farklıdır, çünkü birincisi derinden coğrafyaya, toprağa bağlıdır. “Yakın”, “Uzak” ve “Aynı yerde” bize “Nerede” olduğunu izlememizi sağlayan temel öğelerdir. Tarih üzerine çalışan biri için farklı koordinatlardan yararlanmak da çok önemlidir.

Tarihte ilk Sümer rahibesinden Jeanne d’Arc’a, Mayalar’dan Fransız halkına, Napoléon’dan son köylüye kadar “Kim?” sorusu da, yani kahramanlar da önemlidir.

Bazı tarihsel olayları tetikleyen “Niçin?” de, yani neden ya da nedenler de vardır.

Nihayetinde, tarihin kıvrımlarını ve akışını belirleyen “Nasıl?” gelir.

Tarih nehri bir bataklıktan ya da dağdan doğmuş olabilir, ince ya da geniş, taşkın ya da kurumuş olabilir: Toplumsal değişiklikler yavaş yavaş olduğunda insanlar onun farkında bile olmadan tatlı tatlı akabilir ya da devrimlerde, dünya savaşlarında olduğu gibi önüne çıkan her şeyi yıkıp geçen bir akışı olabilir.

Atlasımız sayesinde, akıntılar arasında bir kanoyla gezer gibi zamanda yolculuk edebiliriz.

Şimdinin sularının ne kadar uzak bir geçmişten geldiğini anlamamıza yarayacak bir macera. Bizden önce gelen sular tarafından yönlendiriliyoruz.

Ya da bir Ortaçağ filozofunun pek güzel ifade ettiği gibi, bizler devlerin omuzlarındaki cüceleriz: Bizden öncekilerin girişimleri, gayretleri ve yenilgileri sayesinde geleceğe açılabiliriz, daha da ötesini görebiliyoruz.

Bugünkü nehrin suyu bize ait çünkü öncesinde onlara aitti.

Çizgi nerede başlıyor?

Nehrimizin nerede başladığını anlamak için çizgiyi geriye doğru katedebiliriz. Tarih genellikle yazının icadıyla başlatılır. Bazı kabileler küçük medeniyetlerin doğmasını sağlamış, yeni bir şey ortaya çıkana dek beldelerde, sonra şehirlerde toplaşmıştır. Mezopotamya'daki kil tabletlerdeki çiviyazıları, İndus Vadisi'ndeki esrarengiz yazıtlar, Çin'deki kemikler ve bağalar üstüne kazınmış harfler, Erdel'de ve Girit Adası'ndaki pişmiş kil kalıntılardaki basılı simgeler, Mısır'daki taş levhalardaki ilk hiyeroglifler... İşte bunlar, insanların kendilerine, günlük hayatlarına, işlerine ve yapıp ettiklerine dair geriye bıraktıkları ilk hatıralardır. Yazı icat edilmeden önceki tarihe kulak vermek istiyorsak, bunu kahramanlarının sesi aracılığıyla yapabiliriz. Bütün o eski çağlar için sadece Tanrılarını, kabile reislerini ve ad-sız köyleri tahmin edebiliriz. Tarihöncesini zihnimize kurabilmek için iskelet kalıntılarını, taş araç gereçleri, köy kalıntılarını, kaya resimlerini değerlendirmek zorundayız.

Tarihöncesi iki milyon yıl öncesinde, ilk insanların ortaya çıkışıyla yaşanmaya başlanan çok uzun bir dönemdir. Aslında daha da eskiye gidebilir, memelilerin, dinazorların iskeletlerini, fosilleri, yerkabuğunu, gezegenleri ve yıldızları inceleyerek tarihöncesinin öncesinde neler olduğunu tahmin edebiliriz.

Geriye doğru o zaman: Tarih, Tarihöncesi, Yeryüzü ve Evren Tarihi. Kendi zaman çizgimizi tahmin edebilmemiz için özellikle de Evren Tarihi çok önemli.

Bir zaman atlası nasıl okunmalı?

Bu zaman atlasını okumak zor değil: Çizgiyi ve çizimleri takip etmek yeterli.

*Çizginin başlangıcı bize en uzak nokta, çizgi yavaş yavaş zamanda ilerledikçe günümüze yaklaşıyor. Çizginin devam etmediği sayfalarda, soldaki ve sağdaki resimlere bakın.

*Her çizgide en önemli olaylar yer almaktadır. Tarihler o olayların geçtiği yılları işaret etmektedir.

***Yak.** gördüğünüz yerde, bu “yaklaşık” anlamına gelmektedir ve tarihçilerin bir olaya dair kesin bir tarih bilgisine ulaşamadıklarını belli eder.

***MÖ** ve **MS**, “Milattan Önce” ve “Milattan Sonra” anlamına gelir. İlerleyen sayfalarda da açıklanacağı üzere, batılı tarihlendirmede Nasıralı İsa'nın, yani İsa peygamberin doğduğu yıl “Milat” olarak referans alınır.

Zamanın Zaman Çizgisi

Bu atlasta zaman, çizgiler ve çizimlerle temsil edilmiştir. Bir başlangıcı, Evren'in kökeni ve gidişatı, yani çeşitli çağlar vardır. Çizgi günümüze dek gelir ve geleceğe açılır: Zaman sularının bizi nereye götüreceği asla belli olmaz.

Fakat zamanın hep ileri giden ve asla durmayacak uzun bir çizgisi olduğu en son fikirdir. Zaman her çağda aynı biçimde algılanmamıştır. Dönemlere, halklara, kültürlere göre değişkenlik göstermiş, bazen çevrimsel, bazen sarmal, bazen çizgisel olarak algılanmıştır. Zaman çizgisinin yolunu takip etmeden önce, zamanın zaman çizgisinin tarih boyunca nasıl geliştiğini gözlemlemek önemlidir.

Eski uygarlıklarda, özellikle Doğu kökenlilerde, zaman bir çevrim, bir döngü olarak algılanmıştır. Dünyanın bir başlangıcı ve sonu yoktur, zaman döngüsel bir çizgi izleyerek akar. İlkbahar, yaz, sonbahar, kış ve ardından yine ilkbahar gelir... Ağaçlar tohumlardan serpilir, büyür ve ölmeden önce de bütün meyvelerini, tohumlarını dünyaya bırakırlar: Bu, dünyanın sürekliliğini garanti altına alan devamlı bir tekrardır. Nasıl ki her yıl aylar ve mevsimler, ekme ve biçme tekrar ediyorsa, Evren'in ve insanlığın zamanı da aynıyı yapar. Antikçağ'da zaman çoğu kez şiirsel ve tarihsel imgelerle, mitlerin ve efsanelerin dinsel diliyle "anlatılmıştır".

Yak. MÖ 250

Uzun hesap

Mayalar ve Aztekler gibi Orta Amerika'nın eski halklarına göre, zaman döngüler altında sayısız döngülerden oluşan çok karmaşık bir takvime uyumlu bir "uzun hesap"tır. Bu, amansız bir takvimdir, her döngüde Evren tamamen yok olur, böylece yeniden hayat bulur.

Yak. MÖ 580 - MS 380

Tanrılar, küreler, patlamalar

Antik Yunan ve sonradan Roma geleneğinde, zaman akar, ancak bu çevrimsel bir akıştır. Zaman gezegenlerin hareketiyle ve mevsim döngüleriyle uyumlu, "her şeyi kucaklayan bir küre"dir. Dünya bir büyümeyi ve yavaş bir düşüşü izler, sonunda evrensel patlamayla her şey çöker, bu çöküş yeni bir başlangıca sebep olur, sonsuz döngü devam eder. Yunan Zaman Tanrısı, Gök Tanrı Uranüs ile Toprak Ana Gaia'nın oğlu Kronos'tur. Kronos kendi çocuklarını yiyen korkunç bir tanrıdır.

Büyük yıl

Babiller zamanı ilk sonsuz bir döngü olarak görenlerdendir. Babil astronomları gökyüzünü ve hareketlerini incelerken "büyük yıl" fikrini detaylandırmışlardır: Evrenin ve insanlığın tarihi gök cisimlerinininkiyle aynı rotayı izler, daha sonra yeniden hayat bulabilmek için evrensel bir tufanla yok olmaya yazgılıdır.

Döngü kırılır

Yeni bir zaman algısı Hıristiyanlıkla ortaya çıkmıştır. Dünya sonsuz değildir ama bir başlangıcı vardır çünkü Tanrı tarafından yaratılmıştır, bir sona doğru gidecek, Kıyamet günü gelip çatacaktır.

Yak. MS 33

Zaman dansı

Antik Hint dinsel metinlerinde ve Budizm'de Evren sınırsızdır ve sayısız sonsuz döngülere (*kalpa*) mahkumdur. Bu döngülerden her birinin yavaş bir düşüşle varılan ve sonunda yenilenmeyle sonuçlanan kendi zirvesi vardır. Hinduizm'de zamanın efendisi Şiva'dır, dansıyla yaratım-yıkım-yenilenme döngüsüne tempo tutar.

Yak. MÖ 600

Yak. MÖ 727-270

Mutlak zaman

Dâhi İngiliz bilim insanı Isaac Newton'a göre, zaman mutlak- tır, her şeyden bağımsız olarak var olur ve tekdüze bir akışı var- dır. Sonsuz ve kırılmaz bir "kap" gibidir. Mutlak uzayla birlikte, şimşek çakmasından bir cismin düşüşüne, ateşin tutuşmasın- dan denizdeki dalgaya kadar bütün fizik olaylarının meydana geldiği boyuttur.

Kant ve "uzay-zaman" gözlüğü

Uzay ve zamanın "dışında" olan bir olguyu düşünebilir miyiz? Kılı kırk yaran Alman fi- lozofu Kant'a göre bu imkânsızdır. Bir silah atışı, öncesi sonrası, ateşlendiği nokta ve kurşunun ulaştığı nokta olmaksızın bir silah atışı değildir. Zaman, uzay gibi neseldir ama bu nesnelere dünyasına ait bir gerçeklik de- ğildir. Bu, bizim onu algılamaya biçimimizdir; ortak yaratılışımızdan kaynaklanır. Sanki, bir "uzay-zaman" gözlüğü takarak, gerçekliği sa- dece böyle görmeye alıştırmışızdır.

1687

1781

Yak. 1300-1600

MS 398

Akrep ile yelkovan

Neyse ki Ortaçağ'da ilk mekanik saatlerin icat edilmesi ve 17. yüzyıldaki bilimsel buluş- lar sayesinde zaman dakikası dakikasına he- saplanır oldu. Akrep ile yelkovanın dönüşü- yle daha nesnel bir zaman algısına kavuşuldu: Matematiksel terimlerle ifade edilebilen bir dizi özdeş an oldu.

Augustinus'un zamanı

"Zaman nedir? Bana kimse ne olduğunu sor- mazsa ne olduğunu bilirim. Ama biri bana sorup da ona açıklamam istendiğinde artık ne olduğunu bilmem." Hippolytus Augustinus, din adamı ve Hıristiyan düşünür de zamanın çizgisel olarak ilerlediği fikrini paylaşır. Ama nasıl olur da eğlendiğimizde zaman su gibi akar geçer de can sıkıcı işlerle uğraşmak zorunda kaldığımızda hiç geçmek bilmez? "Bu da" der Augustinus, "bir baş- ka zamanın varlığını gösterir. Kum saatlerinin, güneş saatlerinin gösterdiği zaman değildir bu, öznel ve içsel zamandır: Ruhun zamanıdır."

Bergson'un kartopu

Bıyıklı Fransız filozof Bergson'a göre, saatlerin ve bilimin gösterdiği zaman bilincinkinden farklıdır. "Yaşanmış" olaylar, tamamen kendilerine ait, "sürdü" denen bir zamana sahiptir. Her an yepyenidir, yere ve zamana göre değişir ve bilinç o ânı şaşmaz bir biçimde korur: O halde yaşanmış zaman, yuvarlandıkça gitgide büyüyen bir "kartopu"dur.

Hegel ve Tarih sarmalı

Idealist filozof Hegel'e göre, insan huzursuz bir varlıktır ve kendini hep aşma arayışındadır. Hep aynı sorunlara geri döner, her seferinde yorulmadan ilerler. Böylece Tarih giderek gelişir ve zaman bir girdap gibi sarmalanıp kendi üzerine katlanarak "büyür".

Zamanın göreceliği

Fizikçi Albert Einstein bize zamanın uzayla iç içe geçtiğini gösterir. Hem de çelişkili sonuçlarıyla: Hareketli bir nesnenin üstündeki bir gözlemcinin saati, "yerde" sabit duran bir gözlemciye göre daha yavaş geçer. Bir nesnenin hızı ışık hızına yaklaştıkça, o nesne için zaman o kadar genişler; uzay ise daralma eğilimindedir. İşte, Einstein'ın çok karmaşık hesaplarla bize açıklamaya çalıştığı, cisimlerin uzay ve zamanda hareket etmediği ama "uzayzaman"da hareket ettiğidir: Kısacası, elle tutulamayan bir "uzay-zaman" akışkanındır bu.

1905-1915

1889-1907

2004

Olmayan zaman

Kuantum mekaniği, sicim teorisi... Einstein'dan sonra fizik zamanın ve Evren'in gizemlerini araştırmaya devam etti. Son zamanlarda "döngü kuantum yerçekimi"ndeki bazı gelişmeler, doğrultusunda zamanın insan duyularının yarattığı bir yanılsama olduğu, fiziksel düzlemde zamanın var olmadığını varsayımları ileri sürüldü. Daha doğrusu, Evren'i tanımlayan temel fiziksel formüllerde "zaman değişkeni" hesaba katılmayabilir.

1807

Tren istasyonları, zaman dilimleri ve evrensel zaman

1848'de İngiliz tren istasyonlarının saatleri Londra Kraliyet Gözlemevi tarafından seçilen geleneksel zaman çizelgesi olan "Greenwich zamanına" göre ayarlandı. Bu olaydan önce her küçük kasabanın bir saat kulesi veya çan kulesi vardı ve güneşin konumuna göre saat bildiyordu. Bundan kırk yıl sonra, aynı kıtas dünya ölçeğinde geçerli olmuş, zaman dilimleri sistemi icat edilmiştir.